

C. ističe na kraju Bissolatijev odlučni stav protiv nacionalizma, s nostalgичном mišlju da je umro (6. V 1920) upravo u času kad je Italiji bio toliko potreban zbog opasnosti koja je zaprijetila njezinoj slobodi.

C. je iscrpno i dokumentirano prikazao sve faze političkog razvitka i rada Leonide Bissolatija i dao dosada najpotpunije djelo o toj velikoj ličnosti novije talijanske povijesti. Iznio je mnogo novih podataka o Bissolatijevoj aktivnosti i osvijetlio neke dosad slabije poznate momente iz njegova života. Moglo bi se ipak primijetiti da Bissolatijeva fizionomija nije ocrtana dovoljno oštro, jer nisu uvijek iznesene razlike koje su u redovima socijalističke stranke postojale između njega i ostalih stranačkih prvaka još dok je uređivao »Avanti«. Isto tako, u prikazu Bissolatijeva demokratskog intervencionizma u prvom svjetskom ratu, u tom najvažnijem periodu njegove aktivnosti, nedostaje karakterizacija različitih struja koje su u talijanskom političkom životu zastupale intervencionizam, tako da se ne mogu jasnije vidjeti unutrašnje suprotnosti između intervencionizma i neizbježivog Bissolatijeva neuspjeha. S obzirom na ocjene i kritike Bissolatijeve politike, moglo bi se reći da nisu povezane cjelovitijim shvaćanjem talijanske politike u tom periodu, tako da se ponekad čini kao da — uza svu svoju originalnost — nisu dovoljno produbljene.

Unatoč ovim primjedbama, Colapietrina knjiga ipak u cjelini omogućuje da se može bolje uočiti uloga koju je Bissolati odigrao u razvitku talijanskog socijalizma i u presudnim momentima prvoga svjetskog rata i da se bolje upoznaju misli i ispravnije ocijeni politika jednog od najodlučnijih pobornika kompromisnog rješenja jadranskog pitanja i jugoslavensko-talijanskog sporazuma. Zato je ova knjiga vrlo koristan prilog upoznavanju jugoslavenskog pitanja u prvom svjetskom ratu.

Dragovan Šepić

A. Palavršić i Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split, Historijski arhiv, IV, 1962, 582.

Pohvalno je što su se redaktori prihvatili posla da objave pisma koja su pisali ugledni javni radnici iz svih krajeva Hrvatske i izvan nje Mihovilu Pavlinoviću, istaknutom dalmatinskom političkom, kulturnom i književnom radniku, u drugoj polovici XIX stoljeća. Taj je pothvat, izvan svake sumnje, još značajniji što je usliedio u zgodu proslave stogodišnjice Narodnog preporoda u Dalmaciji, kao jedna konkretna kulturna manifestacija koja ponovo iznosi na vidjelo mnoge historijske probleme koji dosada nisu uopće bili rješavani i često neobjektivno vrednovani.

Iako je ta prepiska, na žalost, samo jedan dio »nekad opsežne pismene ostavštine Mihovila Pavlinovića«, ona je svakako bogat izvor i prava riznica mnogih novih spoznaja koje rječito govore o mnogobrojnim i raznim događajima kao što su: razvoj Natka Nodila i Pavlinovićeva uloga u njemu, osnivanje »Narodnog lista«, njegove krize i uloga u javnom životu Dalmacije i Hrvatske u drugoj polovini XIX i prvoj polovini XX st.; borba s bečkim i peštanskim vladama, namjesnicima, banovima i

drugim eksponentima njihove politike. Ona nam kazuje kakvi su bili međusobni odnosi između dalmatinskih Hrvata i Srba 1868—69. kada su se i zašto počele ispoljavati ideološke razlike u nekim važnim kulturnim i političkim problemima koji su najzad 1872—73. i doveli do rascjepa Narodne stranke. Ona također razotkriva i žalosne socijalne prilike u kojima se naš živalj, u toj značajnoj epohi, nalazio u neprestanoj i neravnoj borbi s Nijemcima, Talijanima i Mađarima za najosnovnija građanska prava, goli život i egzistenciju.

Koliko po broju, važnosti i raznolikosti iznijetih problema, toliko po socijalnom i političkom ugledu koje su ih iznosile na tako otvoren i iskren način, »Korespondencija M. Pavlinovića« svakako ide među ona dragocjena sredstva kojima će se naša novija historiografija obilno služiti u svojim naučnim nastojanjima.

Mi smo je kao takvu tretirali još i prije njena izlaska kada smo je imali u rukama, na našem slobodnom raspolaganju i u posjedu. U dobro vjeri da će ona poslužiti nauci, predali smo originale Historijskom arhivu u Splitu na čuvanje i publiciranje u sklopu inicirane proslave stogodišnjice Narodnog preporoda u Dalmaciji i Hrvatskoj — s jedinim uvjetom da se objave, razumije se, bez bitnih i načelnih izmjena. To nipošto ne znači da ih je trebalo onako na slijepo preštampati i ne lišiti ih najgubljih pogrešaka koje se nisu smjele ostaviti, pod bilo kojom izlikom, jer: ili kvare smisao ili odudaraju od istine ili nagrđuju temeljna gramatička i pravopisna pravila koja su vrijedila onda kada su pisma bila pisana, a još više danas kada su tiskana.

Dobro nam je poznato da autori pisama nisu bili pedantni filolozi, nego, naprotiv, najvećim dijelom političari, publicisti, književnici, novinari i stručnjaci koji su učili u talijanskim, njemačkim i mađarskim školama, koji nisu dobro poznavali materinji jezik ili su poznavali, nažalost, bolje talijanski (Nodilo, Pulić, Antonietti, Klaić, Bulat, Biankini, Moneti, Giunio, Lanza, Matić, Petranović, Paštirović, Rendić-Miočević, Vranković, Vitezić, Mörpurgo i dr.); drugi su opet bili vještiji u njemačkom (Strossmayer, Milinović, Vojnović, Dobrila, Brlić, I. Kostrenčić i dr.); treći pak bijahu vještiji u mađarskom (Kvaternik, Metel Ožegović, Šulek i dr.). Pored toga, jezik se neprestano, kao živ organizam, toliko razvijao i čistio od svih tudinskih natruha i utjecaja različitih »škola« i pravaca da su mnoga pisma, čak i najpoznatijih muževa iz druge polovine XIX st., danas s jezične strane loša, a katkad vrlo loša.

Zato je, prema našem shvaćanju, trebalo prići tom poslu *kritičnije* i riješiti pisma svih netačnosti, besmislica i bitnih pogrešaka, da bi ih naša suvremena historiografija mogla pouzdanije upotrijebiti u svoje plemenite svrhe. Taj je rad trebalo *studioznije tretirati*, koliko sa strane inače zaslužnih redaktora A. Palavršića i B. Zelića, toliko, i još više sa strane jezičnog korektora J. Matošića i tehničkog redaktora A. Jutronića. Ovdje nam se i nehotice nameće pitanje: da li su ovi posljednji, koje smo ovdje spomenuli, uopće ta pisma pažljivo pročitali? Da je to pitanje, na žalost, posve umjesno, navest ćemo samo neke propuste koje smo letimice opazili dok smo publikaciju čitali, a koji nisu unijeti među, ionako obilne, ispravke na koncu knjige.

A. Imena

Str.	red	mjesto	treba da stoji
5	3 odozgo	dr Marijan Stojković	don Joze Stojković
5	4 „	Vid Mikotić	Vid Mihotić
25	6 „	Morgurgu	Morpurgu
71	2 „	Kolinu	Kölnu
75	14 „	Danilla	Danila
84	17 odozdo	Captatu	Cavtatu
84	5 „	Lapena	Lapenna
113	14 odozgo	Pauli	Paulus
134	5 „	Vezića	Vežića
186	18 „	Mađaru	s Mađarim
221	2 „	Kulašić	Kulišić
223	16 „	Maysenbuga	Maysenbouga
236	15 odozdo	Mathiola	Mattiolija
238	2 odozgo	Fra Kosto Krđal	fra K. Krelja (usp. pismo, str 280—281 i 424—426)
240	20 „	Čurul i Metodije	Čiril i Metod
249	6 „	Gfrörerom	Gförerom
259	12 „	Slavyom	Szlavvyom
283	23 odozgo	Alesanu	Alessaniju
283	19 odozdo	Mataš	Matas
286	2 „	Vojnović	Lj. Vujović (usp. bilj. 3x)
288	3 „	Utješnovića	Utješenović (Ostrožinski Ognjeslav)
320	18 odozgo	Sukupu	Šupuku
351	5 „	Polieťa	Politea
419	5 odozgo	Dešpotu	Despotu
428	19 odozdo	Dr. Pastrović	Dr. Paštrović
436	13 odozgo	Zafron	Zaffron
456	7 „	Rikterić	Rihtarić
467	15 „	Verzan	Vrcan
472	2 odozdo	Leopopoli	Liepopili
488	1 odozgo	Vojniću	Vojnoviću
501	20 odozdo	Bregčenskomu	Bresztyenszky (Šandor)
523	2 „	Malinović	Milinović
523	15 „	Šabića	Sabića

Osim propusta koje smo prije spomenuli, s obzirom na prezimena i imena mjesta kao i mnoge druge sitnije pogreške i izobličenja gramatičkih i pravopisnih pravila (čić, je i ije itd.), mislimo da se nisu smjeli mimoći i propusti koji očito izopaćuju smisao, jasnoću ili glatkoću teksta, a nisu unijeti u ispravku na kraju knjige.

B. Važnije pogreške

Str.	red	mjesto	treba da stoji
15	15 odozdo	daledive	maledive
"	12 "	anelo	almeno
"	10 "	vergato	versato
21	10 "	notarilmente	notarialmente
22	1 "	al mia interesse	al mio interesse
36	16 "	prisjeti	prispjeti
43	4 odozgo	ne du	ne idu
53	3 odozdo	che si a fatto	che ci a fatto
80	2 odozgo	osvem	osim, izuzev
93	20 odozdo	molio bi me	molio bih Vas
95	8 "	nâh	nađoh
104	18 odozdo	njim	njih
122	1 "	na narod	za narod
135	18 "	učiniše	učini
153	1 "	tom ljutom nevolji	toj ljutoj nevolji
156	20 "	kaija	haje
157	11 "	Bojim će	bojim se
163	8 "	prije kasnije	prije ili kasnije
184	9 odozgo	hitnijeg posla	hitnijih poslova
202	4 "	komu Dubrovačkog kotara	komu iz dubrovačkog kotara
215	4 "	pripostit	priprostit
221	4 odozdo	išta je bolje nego išta —	išta je bolje nego ništa
228	1 "	nikakvu jamstvo	nikakvo jamstvo
256	6 "	da bilo	da bi bilo
277	12 "	ne produlji se	ne produlji li se
285	8 "	ne primim novce	ne primim li novce
"	2 "	na dosadu	na dosadi
292	3 "	navješćuć	navješćujući
293	1 "	ti	ja
294	1 odozgo	utanačemo	utanačimo
314	14 odozdo	kompritura	kompromitira
324	19 odozgo	valja bi	valja mi
325	9 odozdo	kako sam sami	kako sam sebi
328	9 "	po mojim gorom	po mojim gorama
331	13 odozgo	ljubavne čestitke	ljubazne čestitke
343	10 odozdo	na jednu njestu	na jednom mjestu
375	2 "	moral bi ošiti	moral bi se ošiti
178	1 odozgo	ako svana	ako svagda, stalno, uvijek
179	20 "	dan dan	dan na dan
385	7 "	vidim se prinukana	vidim se prinukan, prisiljen sam
393	6 "	nema pojma	nemam pojma
399	22 "	da će rado	da ćete rado
401	6 "	Nauživio zdravlja	nauživao se zdravlja
409	3 "	i dokle brojimo	i dok se brojimo
421	2 "	kad se Vami pošto nego cio život	kad se Vami pošto ste cio život
424	13 "	jer nam je hoće	jer nam se hoće
431	9 odozdo	Sram joj bilo!	Sram je bilo!
451	18 "	uprava tkoga	uprava čija
476	9 odozgo	ako Rendić mogao	ako bi Rendić mogao
480	18 "	u najdobrim odnošajim	u najboljim odnosima
481	2 "	a vieće nebi imao	a vieće ne bi imalo
494	12 odozdo	taj odgovor	tog odgovora
503	16 "	za broda	zaboga

Iako su neizbježne tehničke i tiskarske pogreške i u najboljim akademskim edicijama, njih treba da vješto oko i tehničkog redaktora i korektora svede na najmanju moguću mjeru, kako bi i oni pridonijeli svoj važni udio u konačnoj redakciji ediciji i tako izbjegli neminovnoj stručnoj razložnoj odgovornosti. Da oni u tom nisu uspjeli, neka nam posvjedoče samo neke omaške u tom pogledu, koje također nisu iznijete u popravcima na koncu prepiske.

C. Tehničke i tiskarske pogreške

Str.	red	mjesto	treba da stoji
22	1 odozdo	non lo crelo fuso	non lo credo fuso
27	13 „	izjestit	izjesti
45	10 odozgo	no puo	non può
61	5 „	emmamaroide	hemaroido
111	11 odozdo	prošup	prošao
146	2 odozgo	Pritivnici	Protivnici
154	18 odozdo	pobogu	pogodbu
162	9 odozgo	odkug	otkud (a)
166	21 odozdo	djegova	njegova
181	11 „	hoji	koji
236	14 odozgo	sravnih ću	sravnit ću
254	14 „	porogoviti ću	progovorit ću
303	17 „	sirom	širo
313	23 „	pripoviedeam	pripovijedam
313	13 „	nađodbe	nagodbe
326	5 „	pokoditi	pohoditi
336	4 odozgo	blagogati	blagovati
358	18 „	ad hoonres	ad honores
365	21 „	u kolikoko	u koliko
367	22 „	poklepa	pohlepa
382	21 odozdo	negomu	ne mogu
392	16 odozdo	do duće	dojduće
401	6 odozgo	Nauživo zdravlja	Nauživao se zdravlja
404	5 odozdo	postupao	postupalo
415	7 odozgo	bražije (!)	blaže
422	19 odozdo	pozvati	opozvati
458	9 „	peremtorni odgovor	meritorni odgovor
469	10 odozgo	mi prosvjedovati	ni prosvjedovati
493	13 odozdo	uklapljam	uklapam
512	8 „	franjevačko gimnazije	franjevačku gimnaziju
518	11 odozgo	kroz Trsta	kroz Trst
537	13 „	sastavljenom	sastavljenu
537	14 odozdo	Ne davat štipendiji	Ne davati stipendiju

Mi smo hotimice iznijeli ove nedostatke koje smo lako uočili, da se vidi kako su ta pisma, po svojim temama i autorima, vrlo važna i svakako dostojna većeg obzira od strane redakcionog odbora uopće, a naročito tod strane tehničkog redaktora i jezičnog korektora. To smo očekivali i s nekim posebnim moralnim pravom, tim više, što su redaktori A. Palavršić i B. Zelić istupili prema javnosti kao formalni autori, ne označivši i na naslovnoj strani da su samo redaktori te važne publikacije.

Tim su oni preuzeli, htjeli ili ne htjeli, potpunu odgovornost pred naučnom javnošću, a to je upravo ono zbog čega je vrlo teško u predgovoru ili gdje drugdje uspješno se opravdati.

Napomena u Predgovoru da su redaktori objavili nekoliko pisama, koje je potpisani prije objavio, tačna je kao i njihovo obrazloženje: »unijeli smo to da ne trgamo organsku i sadržajnu cjelinu korespondencije«; no to nije, na žalost, potpuno i dosljedno provedeno. Trebalo je — prema iznijetom principu — objaviti, svakako, Ljubišinu zakletvu kao predsjednika dalmatinskog sabora šefu stranke Mihovilu Pavlinoviću jer je ona vrlo značajna, koliko za Ljubišinu fizionomiju toliko za njegovu nedosljednost i stav prema Narodnoj stranci (Marin Pavlinović, *Studije, eseji...* 144). Na isti način, trebalo je objaviti pismo Fr. Š. Kuhača od 29. VI 1879. koje smo publicirali u svojoj radnji »Prilog životopisu Franje Š. Kuhača (Muzika i škola II, 1957, 53—56). To je pismo, osim ostalog, važno i zato što reljefno prikazuje tadašnje socijalne prilike u Dalmaciji, a koje je potpisani ovako prikazao u toj radnji: »Što je vrlo značajno za ondašnje prilike u Dalmaciji, a što se također vidi iz ovog Kuhačeva pisma, bio je savršen neha; ondašnjih vlastodržaca za sva kulturna i umjetnička narodna nastojanja. Kuhač se, naime, nadao da će mu dalmatinski namjesnik *Rodić* kao domaći sin, preporučiti djelo za školske knjižnice: međutim, on to nije učinio, nego mu je povratio i onaj primjerak kojega je sam naručio kod njegova agenta i to sa stereotipnom primjedbom »wird nicht angenommen« (neće preuzeti). Tako je Kuhač morao sam platiti poštarinu od Zagreba do Zadra i obratno« (55).

Isto tako moglo se objaviti i važno pismo N. Tommasea pisano Mihovilu Pavlinoviću »nel di d'un Apostolo Agosto 1873« i to lih radi »organske i sadržajne cjeline«. Ono se nalazilo u mojim rukama od dana smrti prof. St. Ivšića, kojem sam pismo posudio prije nekoliko godina. Isto tako, kao što sam ustupio i druga pisma Historijskom arhivu u Splitu, bio bih, svakako, ustupio i Tommaseovo, ali mi to tada nije još bilo moguće. Tommaseovo je pismo važno ne samo zbog toga što je u tijesnoj vezi s jednim Pulićevim i nekim drugim pismima, nego i zato što on u tom dugom pismu izražava svoj sud o Pavlinovićevom »Ognjišaru«, narodnim pjesmama, starogrčkoj i slavenskoj umjetnosti kao i njihovim jezicima; o arhitektonici grčkih i latinskih, slavenskih, engleskih, njemačkih, francuskih i talijanskih stihova; piše o svojim knjigama »Scintille«, »Dizionario estetico« i »Antologia di scienze intorno a cose dalmatiche e slave«, o svom rodnom mjestu (il mio luogo nativo) itd.

Tačna je također konstatacija u Predgovoru da je redaktorima bilo »ograničeno vrijeme« i da se zbog toga dogodilo »da su biografski podaci u Indeksu autora izašli neujednačeni, a kod nekih autora ograničeni na samu jednu rečenicu. Iz istog razloga otpao je index mjesta i index stvari, odnosno događaja i problema koje smo željeli dati u ovom izdanju«. Ako i usvojimo relativnost tačnosti ove konstatacije, ne možemo nipošto usvojiti vremenski djelomičnu odgovornost kao jedini isključivi razlog za sve očite propuste koje redakcija otvoreno i pošteno priznaje kao i ostale koje ne priznaje i to svjesno ili, možda, nesvjesno. Činjenica je da je redakcija zaslužna za ovaj vrijedni prinos našoj suvremenoj historiografiji, ali nema sumnje da je trebalo više kritičnosti pri zaobilaženju svega što protuslovi naučnoj istini i suvremenom naučnom metodu pri obradi i izdanju tako odgovornih izdanja.

Marin Pavlinović

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB